

Kasyan T. K. Organizing training of decorative and applied art on Ekaterinoslavski in the second half of XIX – beginning of Chukov

The article considers the socio-cultural conditions of development of education, decorative arts after the adoption of the Zemstvo reform in 1864 XIX century and inclusion of the individual components of the programs of study at educational institutions of various types. Arts and crafts as a basis for understanding the origins of decorative and applied national traditions that influence contemporary art education and promote the formation of a new paradigm in the development of creative abilities of young people. Beginning active movement in public education and modernization of all spheres of life, actively and purposefully influence the artistic sphere. Local self-government has been formed the main areas of activity, principles, forms and methods of education for children and adults, men and women and have determined the timing and sources of funding.

Key words: training, decorative and applied art, Ekaterinoslavskiy, education, land reform.

Стаття надійшла до редакції 07.12.2014 р.

Прийнято до друку 30.01.2015 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Лодатко Є. О

УДК 37.014.523(477)''192/193''

О. І. Мальцева

**АНТИРЕЛІГІЙНА ПРОПАГАНДА В ШКОЛАХ РАДЯНСЬКОЇ
УКРАЇНИ (20 – 30-ті роки ХХ століття)**

Україна на сучасному етапі є полірелігійною державою. Згідно з офіційною статистикою, релігійне життя в Україні представлене 55 віросповідними напрямками, в межах яких діють майже 34 тис. релігійних організацій. Тому церква, відділена на законодавчому рівні від держави, має великий вплив на суспільство. За таких умов актуальним є питання релігійного виховання дітей та молоді.

У процесі релігійного виховання (за А. Мудриком) віруючим цілеспрямовано і планомірно навіюють світогляд, світосприйняття, норми взаємовідносин і поведінки, які відповідають віроученню певної конфесії.

Проте, у 20 – 30-х роках ХХ століття одним з найбільш важливих напрямків роботи школи, на думку керівників радянської освіти, була антирелігійна пропаганда. Пояснення цьому факту досить просте. Нове комуністичне виховання, так само як і релігія, цілеспрямовано формувало світогляд та норми поведінки. А тому в релігійних вченнях

більшовицька влада вбачала конкурента у справі маніпулювання свідомістю народних мас.

Несумісність релігійного світогляду з державною ідеологією і масштабні перетворення в економіці підштовхували владні органи до посиленої ідеологічної обробки населення. А кращим місцем для формування атеїстичних переконань була школа, як найважливіший соціальний інститут, який мав у своєму розпорядженні всі необхідні виховні та освітні засоби та інструменти. Тому за допомогою антирелігійного виховання школярів влада розраховувала змінити світогляд не тільки дітей, а й дорослого населення.

Аналізуючи наукові доробки, які стосуються проблем релігійного та антирелігійного виховання, ми дійшли висновку, що якщо перший напрямок є досить репрезентованим у сучасних дослідженнях (І. Зверева, Л. Коваль, А. Мудрик, Н. Сейко, С. Хлеб'юк та інші), то другий – фактично залишився поза увагою науковців. Проблеми державно-церковних відношень досліджували Л. Бабенко, О. Ігнатуша, А. Киридон, В. Пашенко. Сучасну оцінку антирелігійної кампанії в радянській освіті (за матеріалами педагогічної періодики 20-х років ХХ століття) дає в своїй науковій статті В. Калабська.

Мета нашої статті – розглянути форми, методи та засоби антирелігійної пропаганди у школах УРСР в 20 – 30-ті роки ХХ століття.

Атеїзм, що пропагували більшовики, негативно сприймався поколіннями, які виховувались на ідеях православ'я. Простіше було переконати дітей та молодь, зробивши з них «хрестоносців» нового ладу. Те, що діти є найкращим матеріалом для антирелігійної боротьби, відверто висловлюється один з учителів: «Не легко переконати дорослу людину з застиглими, цілком сформованими думками та ще іноді й так-сяк озброєну стараннями «спеців од богословія», переконати її в тому, в що вона звикла, в що їй легко хочеться вірити. На все в неї є готові стереотипні відповіді, від неї відскакують, як від кам'яної стіни, ваші слова. Інша справа діти, зокрема школярі» [1, с. 27].

Знищення релігійної освіти в 1917-1929 рр. в радянській школі здійснювалося в три етапи:

- 1) вилучення Закону Божого і вигнання законовчителів зі шкіл (1917-1920 рр.);
- 2) «безрелігійне» виховання (середина 1920-х рр.);
- 3) перехід до антирелігійного виховання та освіти (1927-1929 рр.).

До революції Закон Божий, як навчальна дисципліна, викладався в початкових, середніх, частково вищих навчальних закладах. Мав на меті навчати молодь основ релігії і правил християнської моралі, подавати відомості про службу Богу.

У зміст Закону Божого в нижчих школах входив катехізис, церковні молитви, священна історія. Вчителі, які були виховані на традиціях минулого, відстоювали право викладання Закону Божого у школі, адже вважали, що:

– цей предмет обов'язковий для народної школи (релігійна свідомість і релігійна віра завжди була властива людству, тому широкі народні маси не можуть відмовитися від релігії);

– діти залишаться без моралі та морального виховання;

– якщо усунути Закон Божий і відмовитися від Церкви з її богослужбовими обрядами, святами, співами, легендами, то цим виженемо прекрасне із світу уяви дитини [2].

Антирелігійне виховання в 1920-ті рр. організовувалося за аналогією з релігійним вихованням, але ставило прямо протилежні цілі й визначало інші рубежі. Якщо у вивченні Закону Божого наводилися докази і підтвердження догматів і членів Символу Віри, то в антирелігійному вихованні вони спростовувалися і викривалися. Антирелігійне виховання витісняло собою колишнє релігійне виховання і заміняло його новим матеріалом, який заперечує виховне значення і зміст православного Закону Божого.

На відміну від дореволюційного Закону Божого антирелігійне виховання в 1920-ті рр. не зосереджується в окремій навчальній дисципліні, не мало чіткої структури та розподілялося по окремих напрямках шляхом різноманітних форм і прийомів педагогічного впливу в антирелігійному ключі, і головне, через наповнення навчальних курсів (комплексів, навчальних дисциплін) протилежним і негативним по відношенню до релігії змістом. Кардинальний перегляд змісту навчальних дисциплін був по справжньому революційним у шкільній політиці 1920-х рр., в корені змінивши погляд як на саму навчальну дисципліну, так і на її місце і роль в системі шкільного викладання.

Більшою мірою зміни торкнулися гуманітарних дисциплін, найбільш наближених до релігійних інтерпретацій явищ життя – історії, суспільствознавства, літератури, мови. З програм цих дисциплін вирізувалася релігійна основа.

Антирелігійна пропаганда червоною лінією проходила через усі навчальні програми, убиваючи атеїзм у дитячі голови. Мали місце випадки, коли в підручниках з літератури в класичних творах викидали всі слова і, навіть, цілі речення, де мова йшла про релігію та церкву.

Численні приклади негативних згадок і характеристик церкви (самодержавства, монастирів, священників): церква – гонитель розкольників і еретиків; опора ідеології кріпосництва; знаряддя залякування та обману трудящого народу (через відкриття мошей, явленні ікони, відлучення від церкви, накладення анафеми); знаряддя розпалювання національної ворожнечі (антисемітизм, шовінізм, єврейські погроми, чорносотенний рух); знаряддя капіталізму (звернення іновірців до православ'я, боротьба з визвольним рухом); знаряддя зради інтересам народу в реформі 1861 р.; інструмент насадження релігійного виховання в старих школах.

Нові навчальні програми провокували конфлікт школи з релігійною сім'єю, викликали негативну реакцію населення на зміст шкільної освіти.

У числі антирелігійних заходів у школах влаштовувалися тимчасові антирелігійні куточки, в яких розкривалися кілька тем, згуртованих у відділи («новий побут», «праця», «жінка і радянська влада», і т.д.).

В антирелігійному напрямкові своєї діяльності школи спиралися на дитячі гуртки «Молодих безвірників». У 1929 році, за даними з Луганщини, такі товариства діяли в школах Луганська, Краснодона, Олександрівки, Довжанки, Ровеньок та Кадіївки. Подібна ситуація спостерігалася і в інших регіонах республіки. Ці осередки, що згуртовували в основному дітей та підлітків, були однією з структурних ланок всесоюзної організації – Спілка безбожників.

11-15 червня 1929 року в Москві відбувся II з'їзд Спілки безбожників, на якому було прийнято історичне рішення про перейменування організації в Союз войовничих безбожників (СВБ).

Був розроблений план «безбожної п'ятирічки», що передбачав декілька етапів:

- 1932–1933 рр. – закриття всіх церков, монастирів, молитовних будинків;
- 1933–1934 рр. – зникнення релігійного світогляду, який міг виростати з виховання в родині й літератури;
- 1934–1935 рр. – вся держава (і особливо молодь), мала бути охоплена антирелігійною пропагандою;
- 1935–1936 рр. – в Радянському Союзі не повинно було залишитись жодного священнослужителя;
- до 1937 року планувалось викоринити релігію «з самих потаємних місць» [3, с. 634].

У першу чергу, осередки молодих атеїстів виникали в промислових центрах та на рудниках. Складніше було створювати їх на селі, де традиції православ'я трималися на міцному фундаменті сільського консерватизму. Доволі часто траплялися випадки, коли сільські вчителі в школі проводили бесіди на антирелігійні теми, виконуючи свої зобов'язання перед державною владою, а поза шкільними стінами відвідували церковні служби, дотримувалися релігійних свят, тримали вдома ікони тощо.

У роботі з батьками «Молоді безвірники» використовували різноманітні методи роботи, наприклад, такі як: розмови на антирелігійні теми, агітація серед дорослих за закриття церков, зняття дзвонів та їх переплавку для потреб індустріалізації країни, переключення уваги дорослих з церковних служб на відпочинок у клубах або театрах, організація антирелігійних вистав та вечорів.

С. Сірополко у своїй роботі «Історія освіти в Україні» говорить про потік антирелігійної літератури, що поширювався серед дітей та підлітків. У покажчику «Антирелігійна література» список книг, що було видано в Україні в 1925 – 1928 роках, зайняв 175 сторінок [4, с. 692].

За підтримки Народного Комісаріату Освіти України в загальноосвітніх школах була проведена кампанія за перенесення

вихідного дня з неділі на інший день тижня, щоб діти не мали змоги ходити до церкви, та проведення шкільних занять у релігійні свята. Як результат, недільні та святкові служби стали втрачати елемент святковості, і спочатку діти, а потім і дорослі все рідше відвідували їх.

Усе це поступово змінювало старі сімейні традиції, привчало до нових революційних свят. Наприклад, у 3-й вінницькій школі ім. М. Вінчевського вчителі поставили перед дітьми завдання прикрашати свої домівки до річниці Жовтня. Перші два роки більшість матерів ставилася до цієї ідеї пасивно, лише посміхаючись, а деякі відверто висловлювали свій протест, сердилися й лайали дітей та школу. Але поступово й вони стали допомагати і навіть радитися з учителями, яке нове вбрання пошити дітям до свята [5, с. 51].

Безумовно, що ядром осередків Юних безвірників були піонери. У планах роботи піонерських загонів значилося, що кожен піонер має залучити одного неорганізованого до лав безвірників. Крім цього, були й інші завдання: агітувати батьків за вихід з релігійних громад, поширення антирелігійної літератури, агітація за перейменування сіл і вулиць з релігійними назвами на революційні, збір коштів на літак і тракторну колону «Безвірник», облаштування куточка безвірника в себе вдома тощо.

Під впливом шкільної антирелігійної агітації учні створювали в себе вдома куточки Леніна. Спочатку портрети більшовицького вождя висіли поряд з іконами, а з часом майже зовсім витіснили їх.

28 квітня 1938 року Центральна Рада Спілки Войовничих Безвірників СРСР, якій підпорядковувалися й осередки Юних безвірників, прийняла основні положення про організацію позашкільної антирелігійної роботи в школі.

Окреме положення цього документа визначало, що «однією з найважливіших ділянок позашкільної антирелігійної роботи школи є антирелігійна пропаганда серед батьків і учнів» та перераховувалися її основні форми. До них належали: пропаганда й поширення (у тому числі силами учнів) антирелігійної літератури серед батьків; проведення учнями бесід та читання літератури на антирелігійні теми перед батьківською аудиторією; індивідуальні бесіди вчителів з окремими батьками; антирелігійні гуртки для батьківського активу; антирелігійні вистави й антирелігійні екскурсії до музеїв; організація антирелігійних виставок у школі [6, с. 16].

Результатом антирелігійного виховання і антирелігійних кампаній, збору та спалення ікон і т.п. стали роздвоєність свідомості у багатьох школярів, конфлікт радянської системи освіти з релігійною сім'єю, що призводило до моральної драми, яка іноді закінчувалася трагічно або не знаходила свого вирішення протягом життя дорослої людини, формувала схильність до нещирості, лицемірства, закритості.

Негативний з точки зору духовно-морального розвитку особистості досвід – теж досвід. Уроки його повинні бути враховані в ході

«модернізації» вітчизняної системи освіти та виховання на сучасному етапі державотворення України.

Список використаної літератури

1. Сергучов О. Релігійні і антирелігійні погляди наших дітей / О. Сергучов // Шлях освіти. – 1929. – Ч. 3. – С. 26 – 29. **2. Калабська В.** Сучасна оцінка антирелігійної компанії в освіті радянської України (за матеріалами педагогічної періодики 20-х років ХХ ст.) / В. Калабська // Збірник наукових праць. – 2012. – Ч. 3. – С. 96 – 102. **3. Євсєєва Т.** «Безбожна п'ятирічка». Діяльність Спілки воєвничих безвірників / Т. Євсєєва // Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2003. – 888 с. **4. Сірополко.** Історія освіти в Україні / С. Сірополко. – К. : Наук. думка, 2001. – 912 с. **5. Ремінник Е.** Суспільно корисна праця школи / Е. Ремінник // Рад. освіта. – 1928. – № 12. – С. 48 – 55. **6. Основні** положення про організацію позашкільної антирелігійної роботи в школі // Збірник наказів Народного Комісаріату освіти. – 1938. – № 29. – С. 15 – 16.

Мальцева О. І. Антирелігійна пропаганда в школах радянської України (20 – 30-ті роки ХХ століття)

У статті на основі аналізу наукових праць, архівних матеріалів та періодичних видань, проаналізовано форми, методи та засоби антирелігійної пропаганди у школах УРСР в 20 – 30-х роках ХХ століття.

Встановлено, що атеїзм насаджувався школярам шляхом наповнення антирелігійним змістом програм всіх навчальних дисциплін, а особливо – гуманітарних (історії, суспільствознавства, літератури, мови). У школах облаштовувалися тимчасові антирелігійні куточки. З'ясували, в антирелігійному напрямкові своєї діяльності школи спиралися на дитячі гуртки «Молодих безвірників». Антирелігійна пропаганда спрямовувалася не лише на дітей, але і на їх батьків через такі методи роботи, як: розмови на антирелігійні теми, агітація серед дорослих за закриття церков, зняття дзвонів та їх переплавку для потреб індустріалізації країни, переключення уваги дорослих з церковних служб на відпочинок у клубах або театрах, організація антирелігійних вистав та вечорів.

Ключові слова: атеїзм, антирелігійна пропаганда, школа, сім'я, Молоді безвірники.

Мальцева О. И. Антирелигиозная пропаганда в школах советской Украины (20 – 30-е годы ХХ века)

В статье на основе анализа научных работ, архивных материалов и периодических изданий, проанализированы формы, методы и средства антирелигиозной пропаганды в школах УССР в 20-30-х годах ХХ века.

Установлено, що атеїзм насаждався школьникам путем наполнения антирелигиозным содержанием программ всех учебных дисциплин, а особенно – гуманитарных (истории, обществоведения, литературы, языка). В школах обустроивались временные антирелигиозные уголки. Выяснили, что в антирелигиозном направлении своей деятельности школы опирались на детские кружки «Молодых безбожников». Антирелигиозная пропаганда была направлена не только на детей, но и на их родителей. Использовались такие методы работы как: беседы на антирелигиозные темы, агитация среди взрослых закрытия церквей, снятие колоколов и их переплавка для нужд индустриализации страны, переключение внимания взрослых из церковных служб на отдых в клубах или театрах, организация антирелигиозных спектаклей и вечеров.

Ключевые слова: атеизм, антирелигиозная пропаганда, школа, семья, Молодые безбожники.

Mal'tseva O. I. Anti-religious propaganda in schools Soviet Ukraine (20-30 years of the twentieth century)

On the basis of analysis of scientific publications, archival materials, periodicals, analyzes the forms, methods and means of anti-religious propaganda in schools USSR in 20 – 30 years of the twentieth century.

Established that propagated atheism students by filling anti-religious content of programs of academic disciplines, and especially – the humanities (history, social studies, literature, language). In secondary schools was conducted campaign for the transfer of the day on Sunday for another day of the week, the children were unable to go to church, and of their school in religious festivals.

The schools created provisional anti-religious corners. Found to anti-religious in its activities based on school children's clubs «Young bezvirnykiv». Anti-religious propaganda was directed not only to children but also their parents through such methods work as anti-religious conversation on topics agitation in adults for closing churches, and their removal bells melted down for the needs of industrialization, switching attention from adult church services on vacation in clubs or theaters, anti-religious organization plays and parties.

The result of anti-religious and anti-religious education campaigns, data collection and incineration icons, etc. duality consciousness were many students, the conflict of the Soviet system of education with a religious family, which led to the moral drama that sometimes ended in tragedy or found their solution during adult life, shaped tendency to insincerity, hypocrisy, secrecy.

Key words: atheism, anti-religious propaganda, school, family, Young bezvirnyky.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2014 р.

Прийнято до друку 30.01.2015 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.